Porównanie pola elektromagnetycznego z ośrodkiem sprężystym.

Przez

Ludwika Silbersteina.

Rzecz przedstawiona na posiedzeniu wydziału matem.-przyr. dnia 3. lipca 1893 r., ref. czł. Witkowski.

Oznaczając przez μ i K pojemności indukcyjne: magnetyczną i dielektryczną, przez C przewodnictwo elektryczne właściwe, przez Ψ potencyał elektrostatyczny, wreszcie przez F_1, F_2, F_3 składowe momentu elektrokinetycznego w punkcie x_1, x_2, x_3 i w chwili t, wzięte wzdłuż osi prostokątnych Ox_1, Ox_2, Ox_3, mamy następujące trzy ogólne równania różniczkowe pola elektromagnetycznego:

$$4\pi\mu C\frac{\partial F_i}{\partial t}+\mu K\frac{\partial^2 F_i}{\partial t^2}+4\pi\mu C\frac{\partial \Psi}{\partial x_i}+\mu K\frac{\partial}{\partial t}\frac{\partial \Psi}{\partial x_i}=-\frac{\partial}{\partial x_i}\sum_1^3\frac{\partial F_i}{\partial x_i}+\nabla^2 F_i,$$
$$i=1,\ 2,\ 3;$$

gdzie ∇^2 oznacza działanie $\sum\limits_1^3\frac{\partial^2}{\partial x_i^{\ 2}}$. Rozważajmy przedewszystkiem zjawiska w polu elektromagnetycznem, z którego usunięto wszelkie przewodniki prądu i w którem potencyał elektrostatyczny wszędzie równa się zeru. W tym przypadku równania powyższe redukują się do następujących:

$$\mu K \frac{\partial^2 F_i}{\partial t^2} = -\frac{\partial}{\partial x_i} \sum_1^3 {}_i \frac{\partial F_i}{\partial x_i} + \nabla^2 F_i; \; i=1,2,3. \tag{1}$$

Co się tyczy sumy trzech pochodnych $\frac{\partial F_i}{\partial x_i}$ przypuszczamy, że jest ona wogóle funkcyą przestrzeni i czasu różną od zera.

Równania różniczkowe ruchu ośrodka sprężystego stałego o gęstości ρ, sztywności B i ściśliwości $(A - \frac{4}{3} B)^{-1}$ są:

$$\rho \frac{\partial^2 \xi_i}{\partial t^2} = (A - B) \frac{\partial}{\partial x_i} \sum_1^3 {}_i \frac{\partial \xi_i}{\partial x_i} + B \nabla^2 \xi_i; \; i=1, 2, 3; \tag{2}$$

ξ_1, ξ_2, ξ_3 oznaczają składowe przesunięcia cząstki (x_1, x_2, x_3) w chwili t. W równaniach tych założono, że cząstki ośrodka poruszają się bez tarcia i jedynie dzięki siłom sprężystym wewnętrznym i własnej bezwładności. Drgania peryodyczne podłużne rozchodzą się w takim ośrodku z prędkością $\left(\frac{A}{\rho}\right)^{1/2}$, zaś poprzeczne z prędkością $\left(\frac{B}{\rho}\right)^{1/2}$. Wielkości ρ, A, B określają naturę ośrodka sprężystego; biorąc różne wartości dodatnie tych wielkości, otrzymujemy najróżnorodniejsze ośrodki sprężyste, skoro suma trzech pochodnych $\frac{\partial \xi_i}{\partial x_i}$ może być funkcyą czasu i współrzędnych wogóle różną od zera. Kładąc $\sum \frac{\partial \xi_i}{\partial x_i} = 0$ dla wszelkich wartości współrzędnych i czasu i zakładając, że stosunek $A : B$ jest skończony, mamy Fresnelowską galaretę nieściśliwą, w której prędkość przewodzenia fal podłużnych jest nieskończenie wielką w porównaniu z prędkością przewodzenia fal poprzecznych, to jest $\left(\frac{B}{\rho}\right)^{1/2}$. Jeżeli natomiast suma $\sum \frac{\partial \xi_i}{\partial x_i}$ jest funkcyą czasu i współrzędnych różną od zera, zaś stosunek $A : B$ wielkością n i e s k o ń c z e n i e m a ł ą wówczas mamy „pianę“ Thomsonowską, w której drgania podłużne rozchodzą się z prędkością nieskończenie małą w porównaniu z prędkością rozchodzenia się drgań poprzecznych, której opór przeciw zmianom objętości jest znikomo mały. Zmieniając stopniowo stosunek wielkości dodatnich A, B od zera aż do nieskończoności, otrzymujemy nieskończony szereg innych ciał stałych sprężystych. Agregaty cząstek wszystkich tych ciał sprężystych zachowują równowagę stałą albo też oscylują naokoło niej, skoro tylko A i B mają wartości dodatnie. Toż samo dotyczy piany, dla której $A = 0$ czyli $A : B$ = wielkości nieskończenie małej, jeżeli tylko piana ta wypełnia nieograniczoną przestrzeń, albo też, w przeciwnym przypadku, jeżeli przesunięcia cząstek ξ_i stale równają się zeru na całej powierzchni, ograniczającej pianę, a przynajmniej z wyjątkiem pewnych tylko punktów i linij.

Równania różniczkowe ruchu (2) jakiegokolwiek w ogóle z pośród tych wszystkich ośrodków sprężystych stałych są, jak widzimy, zbudowane ze składowych przesunięć ξ_i i zmiennych niezależnych x_i i t zupełnie tak samo, jak równania (1) pola elektromagnetycznego ze składowych F_i momentu elektrokinetycznego i tychże zmiennych niezależnych x_i i t; zachodzi tylko różnica ze względu na współczynniki pojedynczych wyrazów różniczkowych, zależne z jednej strony od μK, z drugiej od $\frac{A}{\rho}$, $\frac{B}{\rho}$.

Wyobraźmy sobie, że przestrzeń, w której rozważamy zjawiska elektromagnetyczne, podlegające równaniom (1), jest wypełniona pewnym ośrodkiem sprężystym stałym co do istoty swej, scharakteryzowanym przez dane wielkości ρ, A, B. Otóż, chcąc te zjawiska elektromagnetyczne opisać jako pewne stany odkształcenia mechanicznego i ruchu cząstek materyalnych, należy z pośród wszystkich wyobrażalnych ośrodków sprężystych, o których wyżej była mowa, wybrać ten, którego równania ruchu (2) są zupełnie zgodne z równaniami elektromagnetycznemi (1), t. j. zarówno pod względem wyrazów różniczkowych, jako też i odpowiednich współczynników. W równaniach (1) współczynniki wyrazów $-\frac{\partial}{\partial x_i}\sum\frac{\partial F_i}{\partial x_i}$ i $\nabla^2 F_i$ są sobie równe; kładąc więc także w równaniach (2) szukanego ośrodka sprężystego współczynnik wyrazu $-\frac{\partial}{\partial x_i}\sum\frac{\partial \xi_i}{\partial x_i}$ równym współczynnikowi wyrazu $\nabla^2\xi_i$, otrzymamy $B - A = B$, czyli A = wielkości nieskończenie małej w porównaniu z B. Przedewszystkiem tedy należy do naszego celu obrać ośrodek sprężysty pienisty; równania ruchu dla tego ośrodka będą:

$$(3) \qquad \frac{\rho}{B}\frac{\partial^2\xi_i}{\partial t^2} = -\frac{\partial}{\partial x_i}\sum_2^3\frac{\partial \xi_i}{\partial x_i} + \nabla^2\xi_i;\ i = 1,\ 2,\ 3.$$

Następnie współczynnik przy $\frac{\partial^2\xi_i}{\partial t^2}$ powinien być równym współczynnikowi odpowiedniego wyrazu $\frac{\partial^2 F_i}{\partial t^2}$ w równaniach (1), t. j. $\frac{\rho}{B} = \mu K$, czyli prędkość przewodzenia drgań sprężystych poprzecznych w pianie

$\left(\frac{B}{\rho}\right)^{\frac{1}{2}} = (\mu K)^{-\frac{1}{2}}$. Lecz $(\mu K)^{\ \frac{1}{2}}$, czyli liczba jednostek elektrostatycznych elektryczności, zawartych w jednej jednostce elektromagnetycznej, jest według starszych i nowszych obliczeń doświadczalnych, z wielkiem przybliżeniem, równą prędkości przewodzenia poprzecznych drgań świetlnych w dielektryku scharakteryzowanym przez μ i K. Należy więc w celu interpretacyi mechanicznej pola elektromagnetycznego obrać ze wszystkich wyobrażalnych ośrodków stałych sprężystych Thomsonowski eter świetlny o budowie pienistej, ośrodek, który obecnie najlepiej nadaje się do mechanicznego wytłumaczenia praw odbicia się i załamania światła. Skoro już tym sposobem określiliśmy naturę ośrodka materyalnego, który ma dać nam obraz mechaniczny pola elektromagnetycznego, zachodzi pytanie, jakim funkcyom przesunięć ξ_i cząstek tego ośrodka, odpowiadają różne wielkości elektromagnetyczne: moment elektrokinetyczny, indukcya magnetyczna, indukcya elektryczna, i tak dalej.

Składowe F_i momentu elektrokinetycznego z jednej strony i składowe ξ_i przesunięcia cząstki piany z drugiej — czynią teraz zadość temu samemu układowi trzech równań różniczkowych:

$$C\frac{\partial^2 \varphi_i}{\partial t^2} = -\frac{\partial}{\partial x_i}\sum_1^3 {}_i \frac{\partial \varphi_i}{\partial x_i} + \nabla^2 \varphi_i\,;\ i = 1,\ 2,\ 3, \quad . \quad . \quad . \quad (4)$$

gdzie $\left(\sum_1^3 {}_i\, \varphi_i^2\right)^{\frac{1}{2}}$ jest wektorem zależnym od czasu t i współrzędnych x_1, x_2, x_3, zaś $C = K\mu = \frac{\rho}{B}$. (Patrz równ. (1) i (3)). Lecz równania te są linijne, jednorodne i mają stałe współczynniki; skoro więc F_i czynią im zadość z jednej strony, ξ_i z drugiej, otrzymujemy następujące dwa szeregi funkcyj współrzędnych i czasu, które będą rozwiązaniami tychże równań różniczkowych:

I.

składowe momentu elektrokin. F_i; $i = 1,\ 2,\ 3$

" indukcyi magnetycznej $a_1 = \frac{\partial F_3}{\partial x_2} - \frac{\partial F_2}{\partial x_3}$, a_2, a_3

" siły elektrycznej $P_i = -\frac{\partial F_i}{\partial t}$; $i = 1,\ 2,\ 3$

" przesunięcia elektrycznego $f_i = \frac{K}{4\pi} P_i$; $i = 1,\ 2,\ 3$

" siły magnetycznej $\alpha_i = \frac{1}{\mu} a_i$; $i = 1,\ 2,\ 3$

składowe prądu elektrycznego $u_1 = \frac{1}{4\pi}\left(\frac{\partial\alpha_3}{\partial x_2} - \frac{\partial\alpha_2}{\partial x_3}\right)$, u_2, u_3

i t. d.

II.

składowe przesunięcia cząstek piany ξ_i ; $i = 1, 2, 3$

„ obrotu . . . . . $\omega_1 = \frac{1}{2}\left(\frac{\partial\xi_3}{\partial x_2} - \frac{\partial\xi_2}{\partial x_3}\right)$, ω_2, ω_3

„ prędkości przes. . $\dot{\xi}_i = \frac{\partial\xi_i}{\partial t}$; $i = 1, 2, 3$

„ prędkości obrotu . $\dot{\omega}_i = \frac{\partial\omega_i}{\partial t}$; $i = 1, 2, 3$

i t. d.

Każdy z tych szeregów można dowolnie przedłużyć, różniczkując powyższe funkcye ze względu na czas i współrzędne, kombinując tak otrzymane rozwiązania za pomocą dodawania lub odejmowania i powtarzając procesy te dowolną liczbę razy, w dowolnym porządku. Otrzymamy tym sposobem dwa nieskończone szeregi funkcyj współrzędnych i czasu, powiedzmy dla krótkości φ_{I} i φ_{II}, które będą czyniły zadość równaniom (4) wspólnym pianie sprężystej i polu elektromagnetycznemu. Kładąc tedy jakąkolwiek z funkcyj φ_{I} równą dowolnej stałej c pomnożonej przez jakąkolwiek funkcyę φ_{II}:

(5) . . . . . . $$\varphi_{\text{I}} = c\,\varphi_{\text{II}},$$

i wyrażając następnie, za pomocą znanych związków wzajemnych funkcyj φ_{I}, wszystkie funkcye φ_{I} przez φ_{II}, otrzymamy pewien zupełnie określony model mechaniczny pola elektromagnetycznego, czyli interpretacyę mechaniczną każdej wielkości elektromagnetycznéj za pomocą przesunięcia ξ, obrotu ω i t. d. cząstek piany sprężystej, wypełniającej przestrzeń pola elektromagnetycznego. Ponieważ jednak równań takich jak (5) możemy napisać nieskończenie wiele, przeto otrzymamy tym sposobem nieskończenie wiele modelów mechanicznych pola elektromagnetycznego w pianie sprężystej Thomsona.

Dopóki rozważamy tylko równania różniczkowe ruchu (4), każda z tych interpretacyj mechanicznych zjawisk elektromagnetycznych jest równouprawnioną z każdą inną, odpowiadającą jakiemukolwiekbądź równaniu (5). Skoro jednak uwzględnimy, oprócz równań ruchu (4), także e n e r g i ę pola elektromagnetycznego i porównamy ją z energią mechaniczną odkształconej i drgającej piany, równouprawnienie to natychmiast zniknie.

Jeżeli mianowicie nasz ośrodek materyalny, hypotetyczny, ma być czemś więcej niż modelem pola elektromagnetycznego, jeżeli — wyraźniej mówiąc— zmiany mechaniczne tego ośrodka mają zupełnie i całkowicie odpowiadać zjawiskom elektromagnetycznym, energia elektromagnetyczna E musi być równa energii mechanicznej E odkształcenia i ruchu piany sprężystej. Z pośród wszystkich możliwych równań (5) należy więc wybrać te, które czynią zadość warunkowi

$$\mathrm{E} = E \qquad \ldots \quad (6)$$

w każdej cząstce rozważanej przestrzeni. Otóż energia elektromagnetyczna zawarta w elemencie przestrzeni $d\tau$ w miejscu (x_1, x_2, x_3), gdzie działają siły: magnetyczna $\mathfrak{H}$ i elektryczna $\mathfrak{E}$, wynosi

$$\mathrm{E} = \frac{K}{8\pi}\mathfrak{E}^2 d\tau + \frac{\mu}{8\pi}\mathfrak{H}^2 d\tau = \frac{K}{8\pi}\mathfrak{E}^2 d\tau + \frac{\mu^{-1}}{8\pi}\mathfrak{B}^2 d\tau =$$

$$= \frac{K}{8\pi}\sum_1^3{}_i\left(\frac{\partial F_i}{\partial t}\right)^2 . d\tau + \frac{\mu^{-1}}{8\pi}\left\{\left(\frac{\partial F_3}{\partial x_2} - \frac{\partial F_2}{\partial x_3}\right)^2 + \left(\frac{\partial F_1}{\partial x_3} - \frac{\partial F_3}{\partial x_1}\right)^2 + \right.$$

$$\left. + \left(\frac{\partial F_2}{\partial x_1} - \frac{\partial F_1}{\partial x_2}\right)^2\right\} d\tau; \qquad \ldots\ldots \quad (7)$$

$\mathfrak{B}$ jest indukcyą magnetyczną.

Energia mechaniczna tej samej cząstki piany $d\tau$, równa sumie energii kinetycznej i potencyalnej, wynosi:

$$E = \frac{\rho}{2}\sum_1^3{}_i\left(\frac{\partial \xi_i}{\partial t}\right)^2 . d\tau + \frac{B}{2}\left\{\left(\frac{\partial \xi_3}{\partial x_2} - \frac{\partial \xi_2}{\partial x_3}\right)^2 + \left(\frac{\partial \xi_1}{\partial x_3} - \frac{\partial \xi_3}{\partial x_1}\right)^2 + \right.$$

$$\left. + \left(\frac{\partial \xi_2}{\partial x_1} - \frac{\partial \xi_1}{\partial x_2}\right)^2\right\} . d\tau.\ ^{1)} \qquad \ldots\ldots \quad (8)$$

Jeżeli porównamy wyrazy (7) i (8), pamiętając, że $\frac{\rho}{B}$ ma być równe $K\mu$, zobaczymy, że wymaganiu (6) można uczynić zadość, jedynie kładąc

$$\mathfrak{B}^2 = c^2\omega^2, \quad \mathfrak{E}^2 = c^2\dot{\xi}^2, \qquad \ldots\ldots \quad (9)$$

$$K = \frac{1}{c^2}4\pi\rho, \quad \mu = \frac{c^2}{4\pi B}, \qquad \ldots\ldots \quad (10)$$

gdzie c jest dowolną stałą, jak w ogólnem równaniu (5), ω — podwójnym kątem skręcenia, $\dot{\xi}$ prędkością wypadkową cząstki piany (x_1, x_2, x_3).

---

[1]) Patrz Rozpr. W. Thomsona w Phil. Mag. 1888 Nov.

Otrzymujemy tym sposobem teoryę, według której indukcya magnetyczna $\mathfrak{B}$ jest wprost proporcyonalną do kąta skręcenia ω, siła zaś elektryczna — wprost proporcyonalną do prędkości wypadkowej cząstki piany hypotetycznej, znajdującej się w danem miejscu pola elektromagnetycznego; energia magnetyczna odpowiada energii potencyalnej, elektryczna—energii kinetycznej piany. Co się zaś tyczy kierunków osi obrotu ω i prędkości ξ względem kierunku indukcyi $\mathfrak{B}$ i siły elektrycznej $\mathfrak{E}$, to równania (9) niczego nie orzekają, tak, iż można przypisać kątom utworzonym przez wektory $\mathfrak{B}$ i ω, $\mathfrak{E}$ i ξ' wartości różne od zera. Najprościej jednak będzie, jeżeli położymy każdy z tych kątów równym zeru, t. j. jeżeli wprost porównywając dwa ostatnie wyrazy w (7) z energią mechaniczną (8), położymy

$$(11) \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \qquad F_i = c\,\xi_i\,; \; i = 1,\, 2,\, 3.$$

Wówczas otrzymamy dla składowych a_i indukcyi magnetycznej $\mathfrak{B}$ równania

$$(12) \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \qquad a_i = c\,\omega_i\,; \; 1,\, 2,\, 3,$$

gdzie ω_i jest podwójnym kątem skręcenia naokoło osi x; podobnie dla składowych P_i siły elektrycznej

$$(13) \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \qquad P_i = -\,c\,\xi'\,; \; i = 1,\, 2,\, 3,$$

ponieważ $\quad P_i = -\,\dfrac{\partial F_i}{\partial t}.$

Według tej teoryi więc indukcya magnetyczna jest wprost proporcyonalną do kąta skręcenia cząstki eteru i działa w kierunku osi obrotu, zupełnie tak samo, jak w teoryi W. Thomsona „wirów molekularnych“, w której otrzymuje on tę interpretacyę na innej drodze. Linie i rurki indukcyjne są według tego liniami i rurkami wirowemi piany sprężystej.

Według równania (11) moment elektrokinetyczny jest proporcyonalny do przesunięcia cząstki eteru i działa w kierunku tegoż przesunięcia.

Siła elektryczna, wzbudzona przez zmianę momentu elektrokinetycznego w czasie, jest według (13) wprost proporcyonalną do prędkości cząstki eteru i działa w kierunku wprost przeciwnym kierunkowi tej prędkości.

Równania (10) orzekają, że pojemność indukcyjna dielektryczna K jest wprost proporcyonalną do gęstości piany ρ, zaś pojemność indukcyjna magnetyczna μ odwrotnie proporcyonalną do sztywności piany B[1])

[1]) μ jest dla wszystkich dotychczas znanych ciał dodatnie; B musi być dodatniem, jeżeli równowaga eteru ma być stałą.

Dla wszystkich dielektryków można z wielkiem przybliżeniem położyć $\mu = 1$ (w układzie elektromagnetycznym jednostek), tak, iż różnym współczynnikom załamania światła dla tych dielektryków będą odpowiadały różne wartości K, czyli — według (10) — różne wartości ρ, t. j. gęstości hypotetycznego eteru, podczas gdy sztywność B eteru we wszystkich tych dielektrykach będzie prawie jednakową, jak w teoryi Fresnela.

Dla składowych przesunięcia elektrycznego, $f_i = \frac{K}{4\pi} P_i$, otrzymamy według (10) i (13):

$$f_i = -\frac{1}{c}\rho\xi'_i;\ i = 1, 2, 3; \tag{14}$$

przesunięcie elektryczne będzie więc wprost proporcynalne do iloczynu z gęstości eteru i prędkości przesunięcia, czyli do momentu ruchu, obliczonego na jednostkę objętości; kierunek zaś przesunięcia elektrycznego będzie wprost przeciwnym kierunkowi tego momentu.

Składowe α_i siły magnetycznej będą, według (10) i (12):

$$\alpha_i = \frac{a_i}{\mu} = \frac{4\pi}{c} B\omega_i;\ i = 1, 2, 3, \tag{15}$$

t. j. wprost proporcyonalne do sztywności eteru.

Indukcya siły elektrycznej przez zmienne (w czasie) pole magnetyczne staje się na mocy powyższej interpretacyi mechanicznej, że tak powiem, „aksyomatycznie zrozumiałą“; skoro bowiem kąty skręcenia cząstek piany (siły magnetyczne) zmieniają się w sposób ciągły w czasie, cząstki piany muszą się podczas tego poruszać i posiadać pewne prędkości określone ξ'_i (siły elektryczne).

Równania (13) dotyczą sił elektrycznych, wywołanych przez zmiany pola magnetycznego, albo — mówiąc wprost — przez zmiany momentu elektrokinetycznego. Gdybyśmy wszakże zastosowali równania interpretacyjne także do sił elektrycznych, odpowiadających nabojom elektrycznym, otrzymalibyśmy dla gęstości przestrzennej e naboju elektrycznego w miejscu (x_1, x_2, x_3) wyraz następujący:

$$e = \sum_1^3 {}_i \frac{\partial f_i}{\partial x_i} = -\frac{1}{c}\sum_1^3 {}_i \frac{\partial(\xi'_i\rho)}{\partial x_i}, \quad \ldots\ldots \tag{16}$$

t. j. gęstość naboju elektrycznego e byłaby wprost proporcyonalną do prędkości zagęszczania się piany w danej części przestrzeni.

Mówiliśmy dotychczas o dielektryku, mającym własności doskonałego izolatora, t. j. założyliśmy $C = 0$; dla pół-przewodnika, t. j. dla dielektryka, który posiada zdolność przewodzenia C różną od zera, mamy zamiast równań (1) trzy następujące:

$$(17) \quad 4\pi\mu . C\frac{\partial F_i}{\partial t} + \mu.K\frac{\partial^2 F_i}{\partial t} = -\frac{\partial}{\partial x_i}\sum_1^3{}_i\frac{\partial F_i}{\partial x_i} + \nabla^2 F_i; \; i = 1,\, 2,\, 3.$$

Równaniom tym będą odpowiadały równania ruchu eteru hypotetycznego:

$$(18) \quad k\frac{\partial \xi_i}{\partial t} + \frac{\rho}{B}\frac{\partial^2 \xi_i}{\partial t^2} = -\frac{\partial}{\partial x_i}\sum_1^3{}_i\frac{\partial \xi_i}{\partial x_i} + \nabla^2 \xi_i; \; i = 1,\, 2,\, 3,$$

według (11), t. j.: w pół-przewodniku cząstki piany hypotetycznej poruszają się tak, jak gdyby doznawały oporu z powodu tarcia n. p. o cząstki materyi grubszej; k jest współczynnikiem tarcia. Przez porównanie pierwszych wyrazów równań (17) i (18) i uwzględniając (10), otrzymamy:

$$(19) \quad . \; . \; . \qquad \frac{c^2}{B}\, C = ck; \; C = \frac{1}{c}\, Bk;$$

według tego przewodnictwo elektryczne byłoby wprost proporcyonalne do iloczynu ze sztywności piany B i współczynnika tarcia, k, podczas ruchu cząstek jej między cząstkami materyi grubszej pół-przewodzącej.